

strateginen TUTKIMUS



**Monimuotoisuus,
luottamus ja
kaksisuuntainen
kotoutuminen (MOBILE
FUTURES)**

Tilannekuvaraportti 2021



SUOMEN AKATEMIA

1. Tiivistelmä

Mobile Futures on monitieteinen konsortiohanke, jonka tavoitteena on edistää oikeudenmukaista ja osallistavaa suomalaista yhteiskuntaa. Konsortion johtajatuksena on, että inklusiivinen ja oikeudenmukainen yhteiskunta on kestävämpi väestömuutosten tuomien haasteiden edessä.

Väestöennusteiden mukaan Suomen väkiluku kääntyy laskuun 2030-luvulla. Väestön ikääntyminen ja työkäisten suhteellinen vähentyminen näkyy jo työvoiman saatavuusongelmana tietyillä sektoreilla. Ilman maahanmuuttoa väkiluvun lasku olisi alkanut jo vuosia sitten. Maahanmuuttajat ovat tyypillisesti työkäisiä, eli heidän ikärakenteensa on nuorempi kuin Suomessa syntyneellä väestöllä. Onkin väitetty, että maahanmuuton lisääminen voisi osittain vastata väestörakenteen muutosten tuomiin haasteisiin.

Syntyperäisten suomalaisten ja maahanmuuttajataustaisen väestön työttömyysasteet eroavat kuitenkin toisistaan merkittävästi. Pelkkä maahanmuuton lisääminen ei siis riitä korjaamaan väestömuutoksiin kiinteästi liittyvää väestöllisen ja taloudellisen huoltosuhteen heikkenemistä. Suomen tuleekin arvioida uudelleen kotoutumispolitiikkaansa ja -käytäntöjään. Konsortio painottaa, että kapea keskittyminen maahanmuuttajien työmarkkinaintegraatioon ei riitä, vaan kotoutumisen on koskettava niin maahan muuttaneita kuin valtaväestöä. Konsortion tavoite on kääntää kotoutumiseen liittyvissä kysymyksissä katse koko yhteiskuntaan ja tarkastella luottamusta yhteiskunnassa, sen instituutioissa sekä eri ihmisryhmien välillä. Tavoitteena on hyvien väestösuhteiden kehittäminen, molemminpuolinen monimuotoisuuteen oppiminen, moninaisempi kulttuuri- ja työelämä ja rakenteellisen syrjinnän ja rasmin tunnistaminen ja niihin puuttuminen.

Hankkeessa sovelletaan ja kehitetään Living Lab -menetelmää, jossa tutkijat ja hankkeen yhteistyökumppanit etsivät yhdessä identifioimiinsa ongelmiin ratkaisuja ja rakentavat yhteiskunnallista luottamusta. Hanke keskittyy luottamuksen rakentamiseen neljän työpaketin (TP) kautta: luottamus oikeuteen (TP2), luottamus informaatioon (TP3), luottamus työmarkkinoilla (TP4) ja luottamus arjen kohtaamisissa (TP5).

Konsortiota johtaa kansainvälisen oikeuden professori Magdalena Kmak Åbo Akademiasta (ÅA). Varajohtajana ja TP5:n johtajana toimii akatemiaturkija Johanna Leinonen (Oulun yliopisto). Muut työpakettien johtajat ovat erikoistutkija Daniela Alaattinoğlu (TP2, Turun yliopisto), professori Gunilla Widén (TP3, ÅA) ja tutkimusjohtaja Elli Heikkilä (TP4, Siirtolaisuusinstituutti, SI). Vuorovaikutusvastaavana toimii toimitusjohtaja Saara Pellander (SI) ja konsortion hankekoordinaattorina Yasmin Samaletdin (ÅA). Hankkeen yhteistyökumppaneina toimivat mm. työ- ja elinkeinoministeriön Kotoutumisen osaamiskeskus, Etnisten suhteiden neuvottelukunnan (ETNO)

sihteeristö, Monikulttuurijärjestöjen yhteistyöverkosto Moniheli ry ja Oulun kaupungin monikulttuurikeskus Villa Victor.

2. Yhteiskunnallinen haaste

Mobile Futures vastaa väestörakenteen muutoksen tuomiin haasteisiin – kuten väestön ikääntymiseen ja työikäisten suhteelliseen vähenemiseen – tarjoamalla konkreettisia ratkaisuja suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan sopeuttamiseksi näihin muutoksiin. Tämä monitieteinen ja toimijakeskeinen hanke luo tutkimukseen perustuvia ratkaisuja, joilla pyritään rakentamaan luottamukseen perustuvaa, monimuotoista suomalaista yhteiskuntaa.

OECD:n (2019) ja Euroopan komission (2020) mukaan väestörakenteen muutosten vaikutusten hallinta pitkällä aikavälillä edellyttää kotoutumispolitiikan ja -käytäntöjen uudelleenarviointia oikeudenmukaisemman ja siten kestävämmän hyvinvointiyhteiskunnan rakentamiseksi. Näemme, että hyvien väestösuhteiden kehittäminen on avainasemassa väestönmuutoksen tuomiin haasteisiin vastaamisessa. Mobile Futures -konsortion tavoitteena onkin vahvistaa hyviä väestösuhteita lisäämällä luottamusta, ymmärrystä ja yhteistyötä ihmisryhmien välisessä vuorovaikutuksessa sekä eri taustaisten ihmisten ja yhteiskunnan instituutioiden välillä.

Vaikka Suomen kotoutumisjärjestelmä on kansainvälisesti vertailtuna kattava (esim. mipex.eu), tutkimukset osoittavat maahanmuuttajien kokevan syrjintää esimerkiksi työmarkkinoilla, asumisessa ja koulutukseen pääsyssä (Wrede & Nordberg 2010; Kazi ym. 2019; Ahmad 2020; Jervelund et al. 2020). Koska kotoutumistoimet kohdistetaan vain maahanmuuttajaväestöön, kaksisuuntainen kotoutuminen ei käytännössä toteudu. Tämän vuoksi kotoutumisjärjestelmä ei ole onnistunut edesauttamaan hyvien väestösuhteiden syntymistä.

Näemme hankkeessa, että sosiaalisen ja institutionaalisen luottamuksen parantaminen on ensisijaisen tärkeää hyvien väestösuhteiden luomisessa. Väitämme, että kotoutumista on lähestyttävä kokonaisvaltaisemmin, koko yhteiskuntaa koskevana prosessina. Tavoitteena on toimintaorientoituneiden menetelmien avulla luoda uusia, konkreettisia tapoja lähestyä luottamusperusteista kotoutumista. Ymmärrämme kotoutumisen asteittaisena, vastavuoroisena prosessina, joka lisää ryhmien välistä ja instituutioita kohtaan koettua luottamusta. Hanke jakautuu neljään osa-alueeseen (työpakettiin), jotka ovat keskeisellä sijalla luottamuksen lisäämisessä ja parempien väestösuhteiden rakentamisessa: oikeus (TP2), informaatio (TP3), työmarkkinat (TP4) ja arjen kohtaamiset (TP5).

2.1. Vaikuttavuustavoitteet

Suomen kotoutumispolitiikka perustuu virallisesti kaksisuuntaisen kotoutumisen ajatukseen, mutta käytännössä kotoutumispolitiikka ja -toimenpiteet on suunnattu vain maahanmuuttajaväestölle (Saukkonen 2020). Näin on, vaikka tutkijat ovat osoittaneet, että onnistunut kotoutuminen edellyttää sekä maahanmuuttajien sitoutumista että vastaanottavan yhteiskunnan avoimuutta (Hiitola ym. 2018; Klarenbeek 2019). Mobile Futures painottaa kotoutumiseen liittyvien ajattelutapojen, käytänteiden ja politiikkojen muokkaamista niin, että kotoutumisen nähdään koskevan koko yhteiskuntaa. Lisäksi yhteiskunnassa vallitsevien syrjivien ja rasististen käytäntöjen tunnistaminen ja purkaminen tulisi olla keskeisessä asemassa kotoutumistyössä.

Mobile Futuresin konkreettiset vaikuttavuustavoitteet ovat:

1. Löytää keinoja vahvistaa sosiaalista luottamusta eri taustaisten ihmisten välillä sekä eri ryhmien kokemaa luottamusta yhteiskunnan instituutioita kohtaan;
2. Tunnistaa syrjiviä ja rasistisia rakenteita ja käytäntöjä eri instituutioiden toiminnassa ja löytää keinoja purkaa niitä yhteistyössä instituutioiden edustajien kanssa;
3. Lisätä yhteiskunnallista keskustelua kotoutumisesta ja kehittää aitoa yhteistyötä tutkijoiden ja kotoutumisen asiantuntijoiden välillä niin valtakunnallisella kuin paikallisella tasolla Living Lab -metodia hyödyntäen.

3. Tutkimuksen state-of-the-art

Maahanmuuttajien kotoutumista on tutkittu laajasti ja monialaisesti (esim. Heckmann 2005; Weinar, Unterreiner & Fargues 2017). Kotoutuminen ymmärretään yleisesti elinikäiseksi prosessiksi, joka etenee eritahtisesti eri elämäntilanteilla (esim. Saukkonen 2020). Viime vuosina kriittinen kotoutumisen tutkimus on haastanut aikaisempia lähestymistapoja, joissa yhteiskunta näyttäytyy neutraalina kotoutumisen “areenana” ja itse kotoutumisprosessi maahanmuuttajien ja heidän perheidensä vastuuna – ja usein myös ongelmana (Dahinden 2016; Korteweg 2017; Schinkel 2018). Kotoutumisen mittaamisessa käytettävät indikaattorit tuomitsevat helposti maahanmuuttajat jatkuvaan epäonnistumisen kierteeseen, koska heidän on vaikea saavuttaa valtaväestön tasoa esimerkiksi työllistymisessä (Pyrhönen, Leinonen & Martikainen 2017). Siten kotoutumista koskeva tutkimus ja kotoutumispolitiikka usein uusintavat rajaa “meidän” ja “muiden” välillä.

Mobile Futures tuottaa uusia näkökulmia kriittiseen kotoutumisen tutkimukseen nostamalla luottamuksen käsitteen keskiöön. Ihmisryhmien välisen ja institutionaalisen luottamuksen (ja epäluottamuksen) roolia kotoutumisessa on käsitelty suhteellisen vähän niin teoreettisesti kuin empiirisesti (ks. kuitenkin Ager & Strang

2008; Turtiainen 2012; Kähäri 2017). Väitämme, että keskittyminen sosiaaliseen ja institutionaaliseen luottamukseen antaa tutkijoille ja alan ammattilaisille mahdollisuuden lähestyä kotoutumista aidosti kaksisuuntaisena prosessina. Emme näe yhteiskuntaa neutraalina kotoutumisen näyttämönä, vaan korostamme, että rakenteellisia muutoksia tarvitaan osallistavamman yhteiskunnan rakentamiseksi.

Luottamus voidaan määritellä “positiiviseksi tunteeksi tai arvioksi toisen aikeista tai käyttäytymisestä” (Brugger ym. 2013, 11, cit. Lyytinen 2017). Tarkastelemme hankkeessa sekä sosiaalista että institutionaalista luottamusta osana kotoutumisen prosessia. Sosiaalinen luottamus voidaan ymmärtää yleistyneenä luottamuksena tuntemattomia kohtaan tai erityisenä luottamuksena, joka kohdistuu samaan verkostoon kuuluviin ihmisiin (esim. ystävät ja tuttavat, naapurit ja työkaverit; Uslaner 2018). Institutionaalisisella luottamuksella tarkoitetaan kokemusta instituutioiden, organisaatioiden ja muiden yhteiskunnallisten toimijoiden luottamuksen arvoisuudesta. Käsite pitää sisällään myös instituutioita edustavat ihmiset ja heitä kohtaan koetun luottamuksen tai epäluottamuksen (Sztompka 1999).

Ymmärrämme hankkeessa kotoutumisen ajassa ja tilassa rakentuvana, vastavuoroisena prosessina, joka lisää ryhmien välistä ja institutionaalista luottamusta. Kotoutumisessa eri taustaiset ihmiset omaksuvat tietoa muiden ihmisten, ryhmien ja instituutioiden toiminnasta, ja muodostavat näiden kokemusten perusteella odotuksia ja tunteita asemastaan yhteiskunnassa ja suhteessa muihin ryhmiin. Onnistunut kotoutuminen tarkoittaa sitä, että ihmisen kokemukset tukevat osallisuuden ja yhteiskuntaan kuulumisen tunnetta niin paikallisella tasolla, arjen ympäristöissä kuin yhteiskunnassa laajemminkin. Toisaalta sekä institutionaalinen että sosiaalinen epäluottamus on keskeinen kotoutumista haittaava mekanismi (Turtiainen 2012). Työpaketeissa toteutettava tutkimus lisää ymmärrystä luottamuksen rakentumisesta eri elämänalueilla ja tuottaa käytännön tapoja käsitellä sosiaalista ja institutionaalista epäluottamusta.

Työpaketteja sitoo yhteen kriittinen metodologia, joka haastaa etnis-kulttuurisen tavan ymmärtää, mitä yhteiskuntaan kuulumisen ja kotoutumisen tarkoittavat (Zuberi & Bonilla-Silva 2008). Tämä tarkoittaa sitä, että käänämme hankkeessa katseen maahanmuuttajaväestöstä koko suomalaiseen yhteiskuntaan, eri taustaisiin väestöryhmiin ja yhteiskunnallisiin instituutioihin. Tuotamme uusia teoreettisia näkökulmia kotoutumisen tutkimukseen keskittymällä luottamuksen rooliin hyvien väestösuhteiden kehittämisessä, ja siten myötävaikutamme paradigman muutokseen kotoutumistutkimuksessa kansainvälisesti.

4. Monitieteinen yhteistyö

Kotoutumisen uudistaminen vaatii monitieteistä yhteistyötä. Hankkeen tutkijat edustavat monitieteisen muuttoliike- ja pakolaisuuden tutkimuksen lisäksi oikeustiedettä, informaatiotutkimusta, politiikan tutkimusta, sosiologiaa, sosiaalipsykologiaa, hallintotiedettä, maantiedettä ja aluetutkimusta, sosiaalipolitiikkaa, sosiaalityötä, sukupuolentutkimusta, väestötiedettä, historiaa ja kasvatustieteitä.

Hanketta ohjaa monitieteinen ja kansainvälinen ohjausryhmä, johon kuuluvat professori Janine Dahinden (antropologia, muuttoliiketutkimus, Université de Neuchâtel), professori Heikki Ervasti (sosiaalipolitiikka, Turun yliopisto), professori Philippe Fargues (väestötiede, European University Institute), professori Patricia Hynes (pakolaisuuden tutkimus, Sheffield Hallam University) ja professori Sirpa Wrede (sosiologia, Helsingin yliopisto). Konsortio tekee kansainvälistä yhteistyötä myös muun muassa tutkijoiden liikkuvuusjaksojen kautta.

Mobile Futures -hankkeen monialaiseen yhteistyöverkostoon kuuluu muun muassa kotoutumisen asiantuntijoita, kuntia, kansalaisjärjestöjä ja työnantajia. Johtoryhmään kuuluvat hankkeen ja työpakettien johtajien sekä vuorovaikutusvastaavan lisäksi Minna Säävälä (Kotoutumisen osaamiskeskus), Peter Kariuki (ETNO:n sihteeristö), Abdirahim Hussein (Moniheli ry) ja Veli-Pekka Pelkonen (Villa Victor).

Hankkeen lähestymistapa liittyy läheisesti useisiin poliittisiin aloitteisiin, joilla pyritään parantamaan Suomen selviytymiskykyä väestörakenteen muutoksissa. Hallitus valmistelee parhaillaan selontekoa kotoutumisen edistämisen uudistamistarpeista. Prosessia ohjaa työ- ja elinkeinoministeriö (TEM). Lisäksi TEM:ssä ollaan luomassa työelämän monimuotoisuusohjelmaa, joka edistää työmarkkinoiden vastaanottavuutta sekä sisältää toimenpiteitä rakenteellisen rasismien vähentämiseksi. Hankkeen lähestymistapa linkittyy läheisesti myös oikeusministeriön koordinoimaan rasismien vastaiseen ja hyvien väestösuhteiden toimintaohjelmaan. Johtoryhmä seuraa muun muassa näitä poliittisia aloitteita ja muuta relevanttia poliittista päätöksentekoa sekä päättää mahdollisista jatkotoimista. Lisäksi johtoryhmä ylläpitää yhteyttä tutkijoiden, kansallisten ja paikallisten toimijoiden sekä sidosryhmien välillä sekä järjestää tarvittaessa aihepiiriin liittyviä muita tilaisuuksia.

5. Vuorovaikutus ja vaikuttavuuden edistäminen

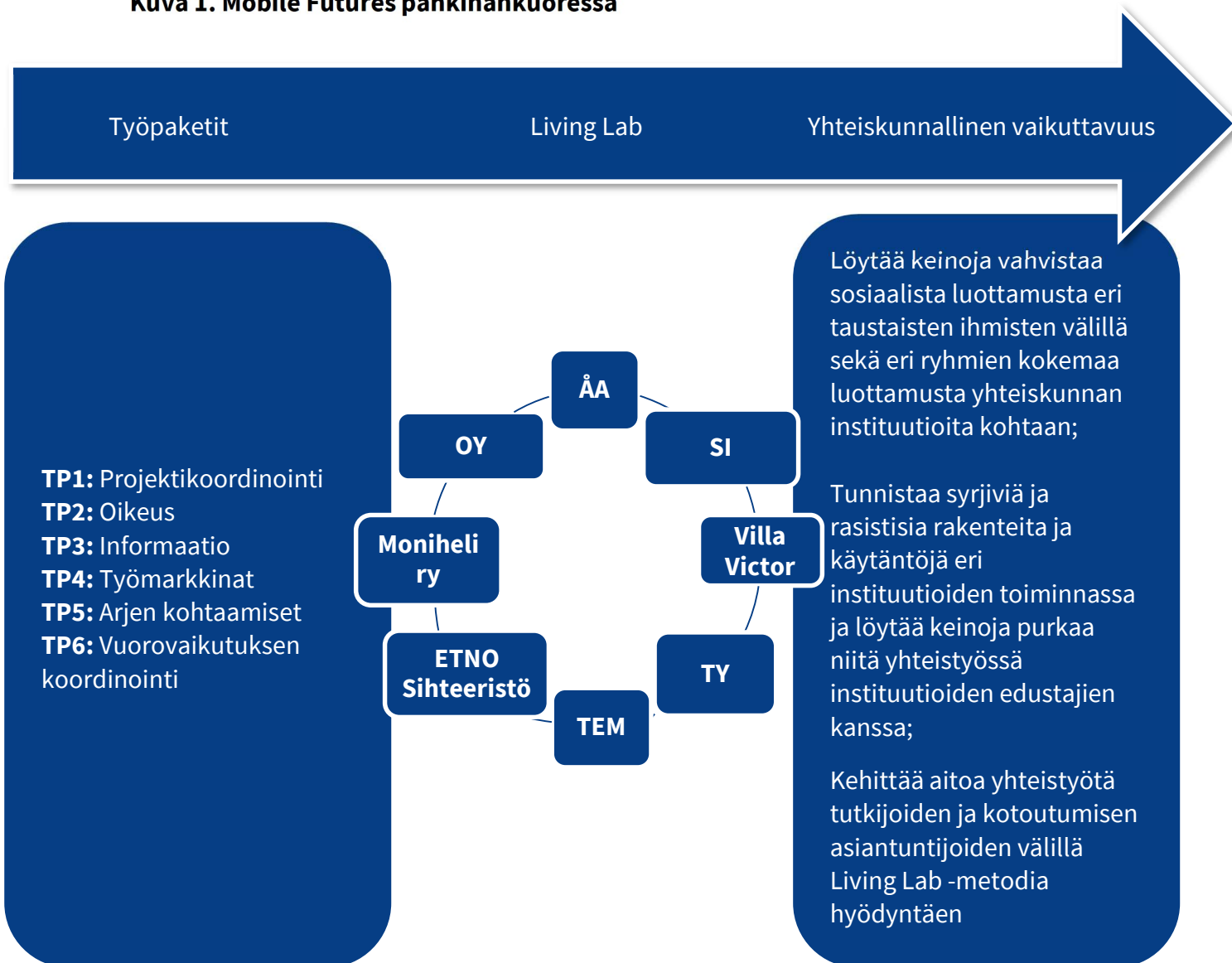
Mobile Futures kehittää monialaista yhteistyötä toimijakeskeisen Living Lab -työskentelymenetelmän avulla. Living Labien tavoite on luoda yhdessä keskeisten sidosryhmien kanssa käytännönläheisiä tapoja jalkauttaa työpaketeissa toteutettua tutkimusta kotoutumisen politiikkoihin ja käytänteisiin.

Jokaisella työpaketilla on oma Living Labinsa, johon osallistuu kunkin työpaketin keskeisiä yhteistyökumppaneita. Living Lab -tapaamiset mahdollistavat tutkimuskysymysten muodostamisen yhdessä yhteistyökumppaneiden kanssa, alustavien tutkimustulosten arvioimisen ja jatkotoimien suunnittelun sekä tutkimustulosten ja niiden perusteella laadittujen politiikkasuositusten jakamisen keskeisille tahoille.

Hankkeessa laaditaan lisäksi viestintäsuunnitelma, jonka avulla huolehditaan hankkeen tutkimustulosten, julkaisujen ja muiden tuotosten jakamisesta laajasti eri yleisöille. Lisäksi viestitään aktiivisesti sosiaalisessa mediassa.

Hankkeen aikana järjestetään keskustelutilaisuuksia, seminaareja ja konferensseja eri yleisöille sekä luodaan konsortion jäsenyliopistojen maisteriopiskelijoille suunnattu verkkokurssi sekä siirtolaisuutta, kotoutumista ja etnisiä suhteita käsittelevä verkkosivusto.

Kuva 1. Mobile Futures pähkinänkuoressa



Lähdeluettelo

- Ager, A. & Strang, A. (2008). Understanding integration: A conceptual framework. *Journal of Refugee Studies*, 21(2), 166-191.
- Ahmad, A. (2020). Do equal qualifications yield equal rewards for immigrants in the labour market? *Work, Employment and Society*, 34(5), 826-843.
- Dahinden, J. (2016). A plea for the 'de-migranticization' of research on migration and integration. *Ethnic and Racial Studies*, 39(13), 2207-2225.
- European Commission (2020). *The Impact of Demographic Change*. European Commission.
- Heckmann, F. (2005). *Integration and Integration Policies*. European Forum for Migration Studies.
- Hiitola, J., Anis, M. & Turtiainen, K. (toim.) (2018). *Maahanmuutto, palvelut ja hyvinvointi. Kohtaamisissa kehittyviä käytäntöjä*. Vastapaino.
- Jervelund, S.S. et al. (2020). *Coming of Age in Exile: Health and Socio-Economic Inequalities in Young Refugees in the Nordic Welfare Societies*. NordForsk.
- Kazi, V., Alitolppa-Niitamo, A. & Kaihovaara, A. (toim.) (2019). *Kotoutumisen kokonaiskatsaus 2019: Tutkimusartikkeleita kotoutumisesta*. Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Klarenbeek, L. M. (2019). Reconceptualising 'integration as a two-way process'. *Migration Studies* 2019, 1-20.
- Korteweg, A. C. (2017). The failures of 'immigrant integration': The gendered racialized production of non-belonging. *Migration Studies*, 5(3), 428-444.
- Kähäri, O. (2017). *Luottamus venäläistaustaisten ja kantasuomalaisten työelämän suhteissa*. Väitöskirja. Turun yliopisto.
- Lyytinen, E. (2017). Refugees' 'journeys of trust': Creating an analytical framework to examine refugees' exilic journeys with a focus on trust. *Journal of Refugee Studies*, 30(4), 489-510.
- OECD (2019). *Making Migration and Integration Policies Future Ready*. OECD.
- Pyrhönen, N., Leinonen, J. & Martikainen, T. (2017). *Nordic Migration and Integration Research: Overview and Future Prospects*. Nordforsk.
- Saukkonen, P. (2020). *Suomi omaksi kodiksi. Kotouttamispolitiikka ja sen mahdollisuudet*. Gaudeamus.

Schinkel, W. (2018). Against 'immigrant integration': For an end to neocolonial knowledge production. *Comparative Migration Studies*, 6(1), 1-17.

Sztompka, P. (1999). *Trust: A Sociological Theory*. Cambridge University Press.

Turtiainen, K. (2012). *Possibilities of Trust and Recognition between Refugees and Authorities: Resettlement as a Part of Durable Solutions of Forced Migration*. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto.

Uslaner, E. M. (Ed.) (2018). *The Oxford Handbook of Social and Political Trust*. Oxford University Press.

Weinar, A., Unterreiner, A. & Fargues, P. (2017). *Migrant Integration Between Homeland and Host Society*, Volume 1. Springer.

Wrede, S. & Nordberg, C. (Eds.) (2010). *Vieraita työssä: Työelämän etnistyvä eriarvoisuus*. Gaudeamus.

Zuberi, T. & Bonilla-Silva, E. (Eds.). (2008). *White Logic, White Methods: Racism and Methodology*. Rowman & Littlefield Publishers.